

A KELETI SZLOVÁKOK.

A csorbái vízválasztó, amely a mai Szlovákia területét két, földrajzilag egymástól elkülönülő részre osztja, nemcsak geográfiai választóvonal, hanem határa két olyan települési területnek is, amelyen a szlovákságnak származás, vérkeveredés, testi alkat, nyelvi sajátosságok és szellemi élet szempontjából is két különböző nép tömbje él.

Ennek a két területnek eltérő jellegét elsősorban a földrajzi sajátosságokban ismerjük fel.

A nyugati Szlovákia folyóvizei a Duna vízrendszeréhez tartoznak. Ennek a területnek uralkodó folyója a Vág, amely a csorbái vízválasztó sziklás vidékén ered éppen úgy, mint a Garam vagy Hernád, azonban Zsolna alatt délfelé kanyarodva egyre szélesedő, termékeny völgyben fut le a Mátyusföld fekete humuszszal borított síkjára. Ez a völgy adja meg az egész Nyugatszlovákia karakterét. Festői várromjai mozgalmas történeti múlttól tanúskodnak, nyugatra és keletre torkoló mellékvölgyei pedig az állandó összeköttetés lehetőségét biztosították a szomszédos Morvaországgal és a középső Felvidék bányavárosaival is. Ezen a völgyön hatoltak előre az avar uralom bukása után a nyugatról és északról betelepülő morvák és fehérhorvátok, de a Vág völgyén nyomult fel a magyarság is, amikor új hazájában berendezkedve uralmának határait a Fehérmégyésig terjesztette ki. Minden mozgalom, akár fegyveres, akár szellemi vagy gazdasági volt az, a Vág völgyén át érkezett el nyugatról a Felvidékre és ott éreztette első, legfrissebb hatásait is.

A Csorbától keletre eső terület, Keletiszlovákia, egészen más

⁹⁸⁾ *Gróf Teleki Pál: Magyar nemzetiségi politika. 1940. 30. old.*

jellegű. Ennek a területnek már nincsen olyan uralkodó völgye, mint a Vág folyóé. Vizei a Tisza vízrendszeréhez tartoznak és sokkal jelentéktelenebbek. A szepesi fensík kövei közül előtörő Hernád szűk völgyben kanyarog egészen Kassáig s ez a völgy csak Kassa alatt szélesedik ki termékenyebb területeket öntözve; ez a vidék azonban már nem tartozik Kelet-szlovákiához. Szepes két jellegzetes folyója, a Poprád és a Dunajec északnak folyik, a Sárosban és Északzemplénben eredő folyók pedig mindmegannyi északról lefutó ér biztosítottak hol rejtett, hol nyíltabb ösvényeket a Kelet-szlovákiát a lengyel területekről benépesítő, több évszázad alatt beszivárgott néptörzsek számára.

Szlovákiának a csorbái vízvázalasztó által elhatárolt ezen a két területén a geográfiai különbözőségek természetesen mindenkor hatással voltak az ott élő nép fejlődésére, történetére, gazdasági viszonyaira és így kulturális életére is. Különösen erősen jelentkezett ez a különbség az elmúlt két évtized során, amikor a nemzeteket nagyobb egységekbe integráló nacionalizmus visszahatásként a partikularizmust, a lokálpatriotizmust, a helyi nemzeti öntudatot is egyre jobban érvényesítette és hangsúlyozta.

A történelem ma már bebizonyítotttnak veszi azt a tényt, hogy a régi Felsőmagyarország vagyis a mai Szlovákia nyugati és keleti részeinek betelepítése a magyar honfoglalást megelőző és azt követő első századok folyamán nem egyidőben, de különösen nem ugyanazon eredetű szláv törzsek részéről történt.

Chaloupecky Václáv cseh történétíró alapvető művében, amelyet Staré Slovensko (Régi Szlovákia) címen a Csehszlovák köztársaság megalakításának első évtizedében éppen a cseh-szlovák nemzetegység bizonyítására írt, tudományos vizsgálódásainak eredményeképpen arra a megállapításra jutott, hogy a régi Szlovákia területe a Kr. u. VIII. és IX. századok folyamán két szláv nyelvterület között oszlott meg. Az egyik a nyugati volt és kb. a Garam völgyéig terjedt. Ezt a nyugatról és északról, valamint Pannónia felől is betelepedett szlávok lakták. A másik, a keleti rész azonban csak a Mátra, a Gömöri hegyek és az Eperjes-Tokaj között lenyúló hegylánctól délre volt lakott s ez a terület Bihar központtal a bolgár-szlávok települési területéhez tartozott. Szlovákia középső részét, a későbbi Árva, Zólyom, Liptó, Szepes, Sáros, Északhont és Gömör megyék területét ebben az időben még rengeteg erdőségek borították s azok akkor még lakatlanok voltak. Ez a lakatlanság természetesen nem azt jelentette, hogy az őserdők területére egyáltalán nem lépett volna még ember, hiszen a pásztornépek kisebb csoportjai barangolásaik közben ide is eljutottak, tény azonban, hogy a szlávok földművelő törzsei ezeket az erdőségeket sokáig nem vették birtokukba.

Ennek az elméletnek bizonyítására Chaloupecky számos tényt sorol fel.

Nagyon feltűnő például — mondja többek között — hogy nyoma sincsen annak, hogy amikor a kereszténység az itt lakó

szlávok között elterjedt, az egyházi felsőbbbségek Zólyom, Liptó, Árva, Gömör megyék területén egyházi birtokokat alapítottak volna. A legrégebb egyházi építkezési emlékekkel — a románstíliú templomok maradványaival — csak Pozsony, Nyitra, Bars és Hont megyék területén találkozunk. Árva megye akkori lakatlanságát bizonyítja továbbá Trstena község neve is. („Trst“ annyit jelent, mint „nád“). Trstena tehát náddal borított terület, vagyis olyan vidék, amely a határszéli gyeplőhöz tartozott.

Palackv Ferenc, a csehek nagy történetírója, ugyanennek a feltevéseinek adott kifejezést Csehország történetéről írott művében, ahol felemlítette, hogy a prágai püspökség 973-ból, VI. Benedek pápától származó alapítólevele szerint az ú. n. „Vág provincia“ a prágai püspökség fennhatósága alá tartozott, ennek a provinciának határait pedig az alapítólevél a Tátra és a Mátra hegységekben, valamint a Duna folyóban jelölte meg. Nem valószínű tehát, hogy ezen a határon túl is laktak volna emberek és az egyházi, illetve politikai határok nem estek volna egybe.

P. Krizko, aki nagy lelkiismeretességgel vizsgálta át a legrégebb magyarországi okiratokat, a XII. század előtti időből nem talált olyan okiratot, amely Zólyom, Árva, Liptó, Szepes, Sáros vagy Gömör területén fekvő helyre vagy helységekre vonatkozott volna. Ez is azt látszik bizonyítani, hogy az említett terület a XII. századig még lakatlan volt. {Az ellenkező bizonyítására törekedtek Smilauer V. és Eisner, akik szerint Liptó megye területe már a Vili. században is lakott volt.}

A kérdés most már az, hogy honnan népesedett be ez a terület az Árpád-házi első királyok alatt?

A szlovákok legnagyobb nyelvésze, Czambel Samu, a szlovák nyelv területén végzett elvülhetetlen érdemű kutatásaival igyekezett erre a kérdésre fényt deríteni. Több évtizeden át gyűjtötte az erre vonatkozó anyagot s amikor 1903-ban kiadta a „Slováci a ich ree“ (A szlovákok és nyelvük) című tanulmányát, majd 1906-ban „Slovenská rec a jej miesto v rodine slovcnskych jazykov“ (A szlovák és annak helye a szláv nyelvek családjában) című nagyszabású munkájának I. kötetét, elmélete és az annak támogatására felsorakoztatott nyelvi adatok tömege nagy feltűnést keltett a szláv filológusok körében, de különösen élénk vitát provokált a cseh-szlovák közös származást hirdető cseh nyelvészek és történettudósok részéről.

Czambelnek 1909-ben bekövetkezett korai halála miatt a vita ugyan befejezetlen maradt, mert az előbb említett nagyszabású nyelvészeti munka további kötetét Czambel már kiadni nem tudta s így az összegyűjtött hatalmas anyag legnagyobb része feldolgozatlan maradt, elmélete azonban maradandó nyomokat hagyott nemcsak a szlovák filológiai kutatások körében, hanem a szlovák nép gondolkozásában, és különösen nemzeti öntudatának a cseh egysegítő törekvésekkel szemben való ápolásában is

Czambel elsősorban annak bebizonyítására törekedett, hogy a szlovák nép, amelynek utódai ma a magyarországi Felvidéket lakják, nem a nyugatról betelepedett morva szláv törzsből származik, hanem azoknak a szlávoknak nemzeti töredéke, akik a Dunántúlon és a Duna-Tisza közén éltek s akiket Safarik bolgár-szlávoknak nevezett. Ezek a szlávok I. Justiniánus császár idején a Kárpátok alján elterülő őshazából levonultak az alsó Dunához, a mostani Románia területére s később innen rajzottak ki a bolgárok elődei, a pannonia szlovének, továbbá a jelenlegi szlovén nép ősei is. Ezt bizonyítja továbbá Czambel szerint az a tény is, hogy a bolgárok, szlovének, tótok nyelvüket a szlovén szóból származtatva magukat ma is „szlovén“-nek, „szlovákénak nevezik.

Erősen impresszionáló a szlovákság délszláv eredetének bizonyítására Czambelnek az az érve, amellyel az igék jelen ideje első személyében az „m“ rag használatára mutat rá. A szlovák nyelvterületet környező valamennyi szláv népnek (cseh, lengyel, rutén) nyelvében ugyanis az igéknél a jelenidő egyes szám első személyében a rag *mindig* magánhangzó (pi/u, ziju, idu stb.), egyedül a szlovák nyelv függeszt ebben a személyben az igéhez „m“ ragot (pijem, zijem, idem, stb.) éppenúgy mint a bolgár, szerb, horvát vagy szlovén nyelvek. Alig feltételezhető, hogy ezt a ragozási formát a szlovákok későbbben vették volna át a délszlávoktól, hiszen a magyarok betelepédése folytán azokkal később érintkezésben alig állottak. Nagyon valószínű, hogy ez a forma a délszláv nyelvekkel közös nyelvszerkezet és nyelvállomány maradéka.

Érdekes továbbá Czambel munkásságával kapcsolatban megfigyelnünk azt is, hogy ő nyelvészeti kutatásainak színhelyéül elsősorban Kelet-szlovákiát választotta. Bár ő maga középszlovákiai volt és Zólyom megyéből származott, elméletének bizonyítására a keleti szlovákok nyelvterületét dolgozta fel a legalaposabb tudományossággal, pontosan megállapítva ezen a területen az egyes falvak lakosságának uralkodó nyelvét is. „A helyszínen végzett kutatások és megfigyelések alapján összeállította a tótrutén vitás területet, vagyis a keleti tót nyelvterület pontos statisztikáját. 679 tót többségű, 51 lengyel többségű, 42 német többségű, 163 rutén többségű falut talált. A többi falu és a városok mind magyar többségűek. Kimutatásából kitűnik, hogy az 1900. évi népszámlálás alkalmával 72 rutén falut tótnak és mind az 51 lengyel falut szintén tótnak tüntették fel. Czambel kimutatása nemcsak tudását, hanem pártatlanságát is bizonyítja, hisz tót létére 123 tótnak feltüntetett faluról bizonyítja be, hogy nem tót, hanem rutén vagy lengyel (Bonkáló Sándor: Czambel és a rutének c. cikke a Czambel Emlékkönyvben. 1937.)

De ha nem is sikerült Czambelnek a délszláv eredet elméletét az egész szlovákságra nézve a tudományos bizonyítékok megdöntetlen érveivel bizonyítani, a későbbi kutatók az általa megjelölt úton tovább haladva ma már kétségtelenül eljutottak annak

az igazolásáig, hogy Kelet-szlovákia mai lakóinak igen nagy része valóban délszláv eredetűnek tekintendő.

Ezt erősítik A. Petrovnak, a prágai egyetem orosz származású tanárának, továbbá Melich Jánosnak kutatásai is. Melich a Topoly, Labore, Latorca, Takta folyók neveit délszláv eredetűeknek tartja, délszláv eredetre mutat továbbá a Bodrog és Terebes elnevezés is. Petrov szerint az abauji Torna, Garadna, Garbócbogdány helységek délszláv telepítések.

A keleti szlovák kérdés jeles szakértője, Szilágyi Gyula, ennek az elméletnek bizonyítására rámutat a keleti szlovák nyelvben a *sumni* (szép) szó használatára. A *sumni* szót a nyugati szlovák egyáltalában nem ismeri és a „szép“ fogalmának megjelölésére a *pekni-t* használja. A *sumni* bolgár eredetű és a mai bolgár nyelvben is használatos. Ugyancsak bolgár rokonságra mutat szerinte az a mód is, ahogyan a keleti szlovák — eltérően a nyugatitól — a „hogyan vagy?“ kifejezést használja. A nyugati szlovák ugyanis az indogermán nyelvek szellemének megfelelően ekként kérdez: *ako sa más?* (Hogyan bírod magad, comment vous portez vous? A török népelemmel erősen kevert bolgár és a keleti szlovák — a magyarral egyezően — azonban így kérdez: *Jak si?* (bolgárul: *Kak si?*, törökül: *nasil siniz?*).

A filológiának ezeket a következtetéseit nagymértékben megerősítik Kelet-szlovákia betelepülésére vonatkozó történeti adataink.

Arra nézve, hogy a keleti Felvidékre mikor és milyen népek telepedtek be, biztos adattal alig rendelkezünk. Történeti tény azonban az, hogy a XII. és XIII. századokban a Szepesség területén a szlávok már a németekkel és magyarokkal együtt laktak. Nincs adatunk azonban arra, hogy ezek a szlávok már a magyarok és németek előtt beköltöztek volna mai lakóhelyükre, de ha ez még az említett idő előtt meg is történt, az olyan kismértékű lehetett, hogy a XIV. században Szepes megye területe még csak mint lakatlan terület élt a köztudatban. („ . . . ab olim fuerint silvosae ac populis destitutae“). (Fejér: Cod. Dipl. IX. 1.570. old.).

A szláv telepések megjelenésének első nyomait a folyónevek bizonyítják. II. Endre király 1209-ből maradt egy adománylevelével a Nagylomnicz mellett fekvő birtokot a szepesi Propst Adolfnak és nővérének adományozta s ebben az adománylevelben fordul elő először a „Poprad“ elnevezés s ennek mellékfolyói a „Jascunow“ és az „Oscoi“. Maga a „Tatra“ név lengyel eredetre mutat. (Dr. Johann Lipták: Urgeschichte und Besiedlung des Zips. Készmárk, 1935.).

A szlávok betelepítése a Szepességre legnagyobb részt észak felől történt. Különösen erős volt a bevándorlás IV. Béla királyunk idejében, aki Jordánt — a Görgey család őseit — birtokkal adományozta meg azoknak az eljárásoknak meg jutalmazásáért, amely eljárásokat Ruthéniában és Lengyelországban, továbbá más

szomszédos országokban teljesített „a Szepes (Scepus) területére történő települések érdekében.“ (Fejér: Cod. Dipl. IV. 2. 380. old.).

Az ebből az időből fenmaradt okiratok a betelepült szlávokat „hospites“-eknek nevezik, amiből nyilvánvaló, hogy ezek nem a Magyarországhoz tartozó nyugati Felvidékről jöttek át a Szepes-ségre, hanem az ország határain túl elterülő vidékekről.

A betelepült szlávok legnagyobbbrészt az északról jött le-mákok és rutének voltak.

A lemákok a Kárpátoktól északra lakó szláv nép, a kisoroszoknak egyik ága. Nevük onnan származik, hogy a kisorosz szó-járásban használt *lis* (csak) szót ők *lem*-nek mondják. (Ugyanezt a szót használja ma is a keleti szlovák a „csak“ megjelölésére.) Ezek a lemákok a lengyelek nyomása alatt sűrű rajokban szivárogtak be Szepes és Sáros északi területeire. A keleti szlovákok és a lemákok nyelve itt csaknem teljesen egybeolvadt s így alakult ki a mai *keleti szlovák*, vagy *szovjak* nyelv.

Igen nagy volt a lengyel nyelv hatása is a keleti tótok nyelvére. Amint láttuk, Czambel sok faluról mutatta ki, hogy ott a lengyel nyelvet beszélték még a 900-as évek elején is. Bizonyos, hogy itt ennek a nyelvnek a használata ma is fennáll. Lengyel hatásra mutatnak egyébként a keleti szlovák nyelvterületen fekvő városoknak igen gyakran „ov“-ra végződő szlovák elnevezései is. A szepesi városok neveitől és Homonna (Humenné) szlovák nevéől eltekintve a legtöbb keleti szlovák városnak neve „ov“-val végződik. (Presov, Bardejov, Sabinov, Vranov, Stropkov) éppen úgy, mint a galíciai városok nevei (Krakow, Tarnow, Lwow.)

Mint a telepések származásbeli különbségének igen jellemző bizonyítékára mutat rá Szilágyi Gyula a „*lehota*“ és a „*vola*“ elnevezésekre. A *lehota* morva szó, a *vola* pedig lengyel; mind a kettő ugyanazt jelenti: bizonyos kiváltságokkal felruházott települést. Míg azonban a Csorba vonalától nyugatra csak lehorákat találunk, addig ettől keletre csak volákkal találkozunk. Ugyanígy bizonyítja a különbséget a *dedina* és a *valal* szó használata is. Mindkettő „falut“ jelent, de amíg a nyugati szlovák a *dedinát* használja, addig a keleti szlovák csak a magyar falu szóból átvett *valalt* ismeri.

Ezeknél a hatásoknál még nagyobb volt a keleti szlovákságra a magyarság befolyása, amely a XVI. századtól a XVIII. század elejéig még tekintélyes számban élt közöttük.

A keveredés a honfoglaló magyarok és a szlovák ősnép között már korán megindult. A szláv telepések által alapított községekben még ma is felismerhető magyar dülőnevek élénken bizonyítják ezt. (Megyeres, Cicás, Hívespatak, Boroskut). A magyarság azonban nyomban tömegekben csak a török dúlások idején húzódott fel erre a zártabb, biztonságosabb vidékre, s innen folytatta önvédelmi harcát a törökkel. Ebből a harcból a Sárosba, Zemplénbe, Abauj északi részeire menekült nemesség derekasan kivette a részét magyar jobbágyaival együtt. De harcolnia kellett a császá-

riakkal is. Az osztrák hadak gyakran dúlták és sarcohák végig ezt a vidéket s ezeknek a hadmeneteknek áldozatai első sorban a magyarok voltak.

Az állandó harcok és az ezek nyomán fellépő járványok két évszázad alatt csaknem teljesen kipusztították a Sárosban, Zemplénben és Abauj északi részében élő magyarságot. Helyét a harcokban jobban megkímélt, a hegyek elrejtett völgyeiből leszív argó keleti szlovákok, lemákok és rutének foglalták el. A török kivonulása után megindult nagy telepítési mozgalom pedig ennek a területnek etnográfiai képét is nagyban megváltoztatta. A jobbágyokban beállott veszteségeket a földesurak új telepésekkel pótolták. Akiknek nyugaton vannak birtokaik, onnan hoznak át nyugati szlovákokat. De megnyílnak a határok a külföldről beözölő telepések számára is. A Lobkovitzok cseheket hoznak Enyickére, a jászói prépostság morvákat telepít le Rudnokon. így vált gyakorivá a Kassa alatti Enyickén a „Benes“ név és így történik az is, hogy Bocsárdon 1848-ben temetik el az utolsó, a cseh-morva vallásfelekezethez tartozó hívót. (Szilágyi Gyula adatai.)

A magyar népelem állandóan tért veszít. „A Laposok, Csontosok, Verespejek, Damonkosok, Zsigrayak, Gécziek, Gyalaiak családjai elveszitek a magyarság számára, a Törökök Turekre, a Pethők Petejára vedlenek és Nemes Péter leszármazol Nemespetrákok, a Gömörieké Gimerák lesznek . . .“ (Szilágyi Gyula). Jellemző továbbá, hogy a bevándorló család nemzetiségét jelzi a gyakori Tóth, Orosz, Horváth, Németh, Rácz vezeték név is. E családnevek — ugyancsak Szilágyi Gyula szerint — még abból az időből származnak, amikor az őket telepesként befogadó község nyelve még magyar volt. A Kassától keletre és délkeletre fekvő falvak mindegyikében fellelhetjük ezeket a neveket s ezekben a falvakban ma is igen gyakoriak a Forrai, Forgács, Göndör, Puskás, Badó, Gazdag, Kövér, Sipos, Bacsó, Pásztor, Szalonna, Sívár, Pusztá vezetéknevek. Viselői azonban ma már alig, vagy egyáltalában nem beszélnek magyarul.

Ilyen történeti okoknál fogva pusztult ki a Sárosban, Zemplénben, Szepesben élt magyarság vagy olvadt bele, mint törpe-számban visszamaradt kisebbség, az új telepítésekkel megerősödött szláv tömegekbe. Ez az oka annak, hogy ennek a területnek lakossága, amelyet a XVIII. század közepe táján Magyarországon végigutazott Simplicissimus még legnagyobbbrészt magyar jellegűnek írt le, a XVIII. század vége felé már csaknem teljesen szlovák képet mutat. Amíg „Forgách Adámné sz. Pálffy Krisztina grófnő, a sárosmegyei alsósebesi zárdá alapítónője 1632-ben a szakolcai provinciálistól olyan pátereket kér, akik magyarul, tótul és lengyelesen is beszélnek, mert itt „elegyes nép vagyon“ s amíg a rendnek 1780-ig tényleg 2 magyar hitszónoka is van, addig 1810-től már nincsen szükség magyarul tudó hitszónokra, mert az őstelepes magyarság eltűnt Sárosból.“ (Szilágyi Gyula).

Ezeknek a különböző népelemeknek keveredéséből alakult ki a keleti szlovákok népe és a négy szláv nyelvnek: a nyugati szlováknak, illetve az ezt megelőzően itt uralkodott délszláv nyelvnek, valamint a ruténnek és a lengyel-lemáknak hatásai alatt fejlődött ki a keleti szlovák vagy szlovjak nyelv.

Ez a nyelv azonban nemcsak kiejtésben, hangsúlyozásban, igen sok szónak és kifejezési formában a nyugatitól eltérő használatában különbözik a nyugati, ma már irodalmi szlovák nyelvtől, hanem sok specialitást mutat fel szókinésében is.

Zsebráczy, Bártfa város plébánosa, a keleti szlovák nyelv kitűnő szakértője, több mint ezer olyan szót talált a keleti szlovákban, amely a nyugatiban egyáltalában nem fordul elő, ezeknek nagyrésze pedig eredeti, nem más szláv nyelvekből kölcsönzött szó. Továbbá több ezer olyan szlovák kifejezést is egybegyűjtött, amely kifejezéseket a nyugati szlovák nyelv nem ismer.

*

Kétségtelen tény azonban az is, hogy nemcsak a származás, a nyelv, valamint a keleti szlovák nép külső alkata, népi szokásai és lelkivilága mutat fel lényegesen különbségeket a nyugati szlováksággal szemben, hanem még feltűnőbb a különbség e két terület népe között a szellemi élet, a kulturális törekvések és a nemzeti öntudat megnyilatkozásai terén is.

Λ szlovák nép történetét vizsgálva arra a megállapításra jutunk, hogy a keleti szlovákok nyugati testvéreik szellemi, kulturális, később politikai mozgalmaitól a XIX. század közepéig — sőt még azon túl is — távol tartották magukat. A szlovák közösség tudatának irodalmi ápolásáról, már a két nyelvjárás nagy különbségei miatt is, a keleti és nyugati szlovákok között évszázadokon át alig beszélhetünk.

A kulturális kapcsolatokat a csehekkkel és morvákkal a huszita mozgalom idejéig egyedül a nyugati szlovákság tartotta fenn, ezek a kapcsolatok azonban rendkívül gyérek és halványak voltak. Az 1348-ban Prágában megalapított egyetemet nagyobb számmal látogatták ugyan a Felvidékről származó ifjak, ez az egyetem azonban egészen a XV. század elejéig német volt s így hallgatói a német kultúrával kerültek kapcsolatba. Ez ifjak között egyébként kelet-szlovákiai származásút alig találunk.

Az első szorosabb és állandóbb kapcsolatot a Felvidék és a Cseh-Morva Királyság között a huszita uralom jelentette. Giskra uralma kétségen kívül maradandó nyomokat hagyott a Felvidék nyugati és középső részén. Ismertté lett a cseh nyelv a szlovákokor kezdik megerősíteni a huszita ígéhirdetők éppen úgy, mint a ság között és a két nép származásbeli közösségének tudatát is ak-szlovákokkal kíméletes, a magyarokkal és németekkel szemben azonban annál zsarnokibb és kegyetlenebb huszita zsoldosok is.

A husziták mindenütt kiirtották ennek a területnek városaiból a német és a magyar elemet és igen sok felvidéki városnak, mint Zsolnának, Rózsahegynek, Trencsénnek, Körmöcnek szlovák karaktert adtak“ (Kamil Krofta: Tchéques et Slovaques jusqu'à leur union politique. Praha, 1933.). Keletiszlovenszko területén azonban ilyen eredményt nem tudtak elérni, mert ennek a területnek népe ellenséggént fogadta a huszita fegyvereseket, akik nézetük szerint nem minit felszabadítók jöttek, hanem csak kiszákmányolás céljából tartották uralmuk alatt ezt a földet.

A huszita uralom vége után a nyugati felvidék kapcsolatai a cseh-morva területekkel továbbra is fennmaradtak, hiszen a több, mint 40 esztendő huszita korszak zsoldosai közül igen sokan szlovák leányt vettek feleségül, házat, telket vásároltak ezen a vidéken s így Giskra hadseregének kivonulása után ott megtelepedtek.

A protestantizmus elterjedését ezeken a területeken a huszita időből származó kapcsolatok kétségtelenül elősegítették, a nyugati tót részek a csehektől, a cseh papok révén kapták a lutheranizmust, hiszen ismeretes, hogy Csehország a fehérhegyi csata előtt (1620) túlnyomó részben protestáns volt. Ez a protestantizmus már magában véve is erősítette a kapcsolatokat a felvidéki protestánsok és a cseh protestánsok között, hiszen a Habsburg uralkodók ellen küzdő protestánsok az eredményesebb ellenállás céljából természetesen egymás szövetségét keresték, (Illésházy István és Thurzó György nádorok például szoros barátságban állottak Zierotin György morva fejedelemmel és vele cseh nyelven leveleztek.)

A keleti szlovákoknál hasonló jelenségekkel nem találkozunk. Itt az evangélikus vallás csak a városok német lakossága körében tudott elterjedni, a nép maga megmaradt katolikusnak.. Kapcsolatai a csehekkel és morvakkal egyáltalán nem voltak, azonban élénk részt vett azokban a felkelésekben, amelyeket Thököly Imre és a Rákócziak folytattak a Habsburgok ellen.

Ezek a történeti előzmények voltak okai annak is, hogy a szlovák nemzeti öntudatraébredésnek a XIX. század első évtizedeiben megindult mozgalmi Szepes, Sáros és Zemplén megyék területét csaknem érintetlenül hagyták. A keleti szlovákok Kollár János szellemi pánszlávizmusával szemben éppenoly közönnyel viseltettek, mint ahogyan hatástalanok maradtak reájuk Stúr Lajosnak és követőinek szlovák nyelvi és kulturális, később politikai törekvései is. Kollár a lutheránusok biblikus nyelvén írt, Stúr az új szlovák nyelvet alkotta meg a „Slovenskie Noviny“ megindításával a középszlovák és nyugati nyelvjárás alapján. A keleti szlovák előtt mind a biblikus nyelv, mind Stur nyelve alig volt érthető, a saját nyelvén azonban irodalmat abban az időben, sőt még jóval később sem teremtett.

Jellemző tény, hogy ha a szlovák irodalom ma már csaknem

másfél évszázados múltján végigtekintünk, a költészet és irodalom területén Kelet-szlovákiából származó költővel vagy íróval nem találkozunk. Ennek oka azonban korántsem az, hogy a szlovák nemzeti öntudat felébresztői és hordozói évtizedeken át az evangélikus tótok szellemi vezérei közül kerültek ki, hiszen Bernolák Antal fellépésétől kezdve szép számmal találunk a szlovák irodalom művelői, a nyelv fejlesztői és a kultúra pártfogói között katolikus papokat is (Radlinsky, Hattala, Lichárd, Moyses István püspök, stb.), a valódi ok inkább az lehetett, hogy a keleti szlovákok igazi közösséget sohasem éreztek az ú. n. irodalmi szlovák nyelvvel, még kevésbé a nyugati szlovákok szellemi mozgalmival kapcsolatban jelentkező politikai törekvésekkel és ezért azokkal nem is kívánták magukat azonosítani.

Amikor pedig ez a mozgalom 1848—49-ben Stur és Húrban vezetése mellett fegyverrel lépett tel a magyarok ellen, ennek a felkelésnek a kézsmárki, lőcsei és eperjesi evangélikus gimnáziumoknak néhány sturista diákján kívül híve Kelet-Szlovákiában alig-alig akadt.

Záborsky Jónás, kassai káplán, aki azonban maga is a turóc-megyei Zábor községből származott, „Vlastní zivotopis“ című, eddig kiadatlan életrajzában említi azt, hogy amikor 1845-ben mint káplán, 500 forinttal ösztöndíjat akart az eperjesi ev. gimnáziumban alapítani olyan diákok jutalmazására, akik a szlovák nyelvben kiváló előmenetelt tanúsítanak, a konvent ezt a javaslatát azzal utasította el, hogy ilyen ösztöndíj kezelésére nem vállalkozik. Ugyancsak ő fest őszinte képet életrajzában arról a részvétlenségről és közönyről is, amellyel a szlovák felkelők 1848-ban különösen Kassán és környékén találkoztak.

A későbbi évtizedekben ez a helyzet Kelet-Szlovákiában alig változott. A szlovákság nyugat felé irányuló törekvéseiben, irodalmi és kulturális harcaiban a keleti szlovákok teljes passzivitást tanustottak, igaz ugyan, hogy saját nyelvük művelésének is csak igen gyér nyomait találjuk. Néhány szépirodalmi műnek erre a nyelvre való lefordítása és egy-két, Amerikában megjelent önálló írásmű a keleti szlovákok irodalmának egész addigi hagyatéka. Tény ezzel szemben az, hogy Sáros megyében született, Topolyán, a magyarországi rutének 'legnagyobb költője, *Duchnovics Sándor* (1802—1865), aki Eperjesen élt és működött s akinek szobra ma Eperjes főútját díszíti.

A Cseh-Szlovák Köztársaság idejében a keleti szlovákok a szlovák autonómista mozgalmakban már sokkal jelentősebben vették ki részüket. Hlinka András híveinek nagyrésze éppen erről a vidékről került ki. Prágának az egyöntetű szlovák, sőt cseh-szlovák vezető réteg kialakítására irányuló, húsz esztendeig tartó szívós munkája azonban Kelet-Szlovákia felett sem múlt el nyomtalanul. Az új nemzedékből felserdült szlovák intelligencia körében már egyre jobban elmosódott a keleti szlovák partikuláris ön-

tudat érzete és a legújabb szlovák irodalom művelői között — bár kisebb jelentőségű személyekkel képviselve — de már feltűnnek a keleti szlovákok is.

Érthető, hogy az új, önálló Szlovákia a csehekhez hasonló kitartással folytatja az oszthatatlan szlovák öntudat kiépítését és annak megszilárdítását minden vonalon. Két ténnyel azonban számolnia kell: a múlttal és annak tanulsága szerint a keleti szlovák etnikum kialakulásának különbségeivel, nemkülönben azzal a földrajzi adottsággal is, hogy a mai Szlovákia kicsiny méreteit tekintve a szellemi és politikai központ, Pozsony, messze esik Eperjestől.

Felvidéki.